

Geliş Tarihi/Received	Kabul Tarihi/Accepted	Yayın Tarihi/Published	Tür/ Type
17.01.2023	03.04.2023	30.06.2023	Araştırma Makalesi
Atıf/Citation: Teknaz Dışiaçık, Merve, "Adalet Partisi İktidarında Seçimler", <i>Tarih ve Tarihçi</i> , 2 (1), 2023, s. 1-17.			

ÖZET

Seçim sistemi, siyasal iktidarın toplum tarafından belirlendiği, modern dünyada genel manada kabul gören bir yöntemdir. Türkiye’de ilk defa Milli bakiye usullü seçim sistemine göre yapılan 10 Ekim 1965 tarihli genel seçimler neticesinde Süleyman Demirel liderliğindeki Adalet Partisi (AP) iktidara gelmiştir. Ardından yine aynı seçim yönteminin uygulandığı 5 Haziran 1966 tarihli senato yenileme seçimleri yapılmıştır. AP, iktidarı devraldığı günden itibaren seçim sistemi değişikliğinin gerçekleştirilmesi üzerine aktif bir siyaset yürütmüştür. Söz konusu bu çabaların neticesinde 20 Mart 1968 tarihinde Milli Bakiye usullü seçim sistemi kaldırılarak D’hondt sistemine geri dönmüştür.

Seçim sistemi değişikliğinin ardından gerçekleşen 2 Haziran 1968 tarihli seçimlerde Mahalli İdareler genel seçimleri ile senato yenileme seçimleri birlikte yapılmıştır. Bu seçimlerde AP, gerek Belediye Başkanlığı ve gerekse Belediye ve İl Genel Meclis üyeliklerinde en fazla üye bulundurma hakkını elde etmiştir. Türkiye’de AP iktidarı ile geçen dört yılın ardından 12 Ekim 1969 tarihli genel seçimler yapılmıştır. Seçim sonuçları neticesinde AP ülkeyi yönetme sorumluluğunu bir kez daha üstlenmiştir.

Çalışmanın amacı, söz konusu yıllardaki seçimlere katılan siyasi partilerin seçim öncesi ve sonrasına ilişkin faaliyet ve çalışmalarını ayrıntılarıyla ele almaktır. Bu doğrultuda seçim sonuçlarının aktarılmasında ana kaynakların kullanımına son derece özen gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Süleyman Demirel, Adalet Partisi, Seçimler, Siyasi Partiler, Seçim Kanunu.

* Bu çalışma Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu danışmanlığında Merve Dışiaçık Teknaz tarafından hazırlanan "Adalet Partisi İktidarında Türkiye (1965-1971)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı İstanbul/Türkiye, mervedisiaciktknz@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1289-1050.

ABSTRACT

The electoral system is a generally accepted method in the modern world, in which the political power is determined by the society. As a result of the general elections on October 10, 1965, which was held for the first time in Turkey according to the national remainder system, the Justice Party (JP) led by Süleyman Demirel came to power. Then, the Senate renewal elections were held on June 5, 1966, in which the same election method was applied. Since the day it took over the power, the JP has carried out an active policy on the changing the election system. As a result of these efforts, the National remainder system was abolished on March 20, 1968 and the D'hondt method was returned.

In the elections of June 2, 1968, which took place after the election system change, the General Elections for Local Administrations and the renewal elections for the Senate were held together. In these elections, the JP obtained the right to have the highest number of members in both the Mayorship and the Municipal and Provincial Assembly memberships. After four years with the JP government in Turkey, general elections were held on 12 October 1969. As a result of the election, the JP once again assumed the responsibility of governing the country.

The aim of the study is to discuss in detail the activities and campaigns of the political parties participating in the elections in the mentioned years before and after the elections. In this context, great attention has been paid to use the main sources in conveying the election results.

Keywords: Süleyman Demirel, Justice Party, Elections, Political Parties, Election Law.

Giriş

Tarihteki ilk modern Türk anayasası olan Kanuni Esasi 1876 yılında ilan edilmiştir¹. Anayasanın ilanından sonra meclisin oluşması için yürütülen çalışmalar neticesinde ilk seçim 1877 yılında gerçekleşmiş, ardından II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ilk çok partili seçim olma özelliğine sahip olan 1908 seçimlerine gidilmiştir². İttihat Terakki Partisi'nin üstünlüğü ile sona eren bu seçimlerin ardından bir yıl sonra yapılan anayasa değişiklikleri ile padişahın yetkileri kısıtlanırken Meclis yetkileri artırılmıştır³. 1911 yılında İstanbul'da yapılan ara seçimler⁴ ve 1912 yılında literatüre "*sopalı seçim*" olarak geçen bir genel seçim daha yapılmıştır⁵. 1908-1912 Meclis-i Mebusanı Osmanlı toplumunun gerçek anlamda ilk defa millet egemenliği

¹ Suzan Ünal, *1923 ve 1927 Seçimleri*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2012, s.1-4.

² Ayrıntılı bilgi için bkz. Fevzi Demir, *Osmanlı Devleti'nde İkinci Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908-1914*, İmge Kitabevi, Ankara 2007, s.43-153.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Kaan Çalen, "1909 Kanun-i Esasi Tadilatı", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2/4, Edirne 2012, s.136-139.

⁴ Demir, *age.*, s.169-175.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bahar Öngüç, "1912 Seçimleri: Demokratik Seçim İlkeleri Işığında Kısa Bir İnceleme", *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7/2, Eskişehir 2021, s.308.

ile tanıştığı dönem olmuştur. Mecliste yapılmak istenilen uygulamalar daha sonraki dönemlere ışık tutmuştur⁶.

1920 yılında Son Osmanlı Meclis-i Mebusan seçimleri yapılmış ve Meclis İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesinin ardından çalışmalarını sonlandırmıştır⁷. İstanbul'un işgali ve milletvekillerinin bazılarının tutuklanmasından sonra "olağanüstü yetkiye sahip bir meclisin" Ankara'da toplanmasını gerekli gören Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye adına 19 Mart 1920 tarihinde ilgili makamlara bir emir göndererek yeniden seçim yapılmasını istemiştir⁸.

1920 genel seçimleri ile birlikte yedi genel seçim yapılmış ve bu seçimlerde Osmanlı'dan devralındığı şekli ile iki dereceli seçim sistemi uygulaması sürdürülmüştür⁹. Söz konusu uygulama 1946 yılına kadar devam etmesinin ardından 5 Haziran 1946 tarih ve 4918 sayılı kanun ile Türkiye'de tek dereceli seçim sistemine geçiş yapılmıştır¹⁰. Seçim sistemi değişikliğinin ardından yapılan 1950 seçimleriyle iktidara gelen Demokrat Parti¹¹, ardından gerçekleşen iki genel seçimi daha kazanmıştır¹².

1960'lı yıllara damgasını vuran olay hiç kuşkusuz 27 Mayıs Askeri Darbesidir. Bahsi geçen tarihte Orgeneral Cemal Gürsel Başkanlığında 38 subaydan oluşan Milli Birlik Komitesi (MBK)¹³ tarafından gerçekleştirilen askeri darbe ile Demokrat Parti iktidarı sona ermiş, başta Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes olmak üzere Demokrat Partinin tüm üyeleri tutuklanmıştır. Ülkede

⁶ Cezmi Eraslan ve Kenan Olgun, *Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento*, 3F Yayınevi, İstanbul 2006, s.101.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Son Meşrutiyet (1919-1920)*, C.2, Cem Yayınevi, İstanbul 1992, s.441.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, Yayına hzl. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2007, s.287-295.

⁹1923,1927,1931,1935,1939 ve 1943 seçimleri kastedilmektedir. Söz konusu seçimler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kenan Olgun, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 27/79 Ankara 2011, s.1-36.

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. *T.C. Resmî Gazete*, 6 Haziran 1946, S.6326.

¹¹Ayrıntılı bilgi için bkz. Şerif Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2009, s.225-228.

¹² 1954 ve 1957 seçimleri kastedilmektedir.

¹³Milli Birlik Komitesi Üyeleri: Korgeneral Cemal Madanoğlu, Kurmay Yarbay Orhan Kabibay, Kurmay Binbaşı Orhan Erkanlı, Kurmay Yüzbaşı Numan Esin, Kurmay Yarbay Suphi Kahraman, Kurmay Binbaşı Suphi Gürsoytrak, Kurmay Albay Sami Küçük, Kurmay Albay Haydar Tunçkanat, Orgeneral Fahri Özdilek, Kurmay Albay Osman Köksal, Tuğgeneral Sıtkı Ulay, Kurmay Albay Alparslan Türkeş, Kurmay Albay Ekrem Acuner, Kurmay Yarbay Refet Aksoyoğlu, Kurmay Yarbay Mucip Ataklı, Kurmay Yüzbaşı Emanullah Çelebi, Kurmay Binbaşı Vehbi Ersü, Kurmay Binbaşı Kadri Kaplan, Kurmay Yüzbaşı Kamil Karavelioğlu, Kurmay Albay Fikret Kuytak, Kurmay Yarbay Sefcaî Okan, Kurmay Binbaşı Mehmet Özgüneş, Kurmay Binbaşı Selahattin Özgür, Kurmay Binbaşı Ahmet Yıldız, Kurmay Albay Muzaffer Yurdakuler, Binbaşı Fazıl Akkoyunlu, Yüzbaşı Rıfat Baykal, Yüzbaşı Ahmet Er, Kurmay Yarbay Kadri Kaplan, Binbaşı Muzaffer Karan, Binbaşı Münir Köseoğlu, Kurmay Yüzbaşı Muzaffer Özdağ, Binbaşı Şefik Soyuyüce, Binbaşı Dündar Taşer, Tuğgeneral İrfan Baştuğ, Muhsin Öztürk, *27 Mayıs Devleti*, Ufuk Yayınları, İstanbul 2012, s.59-60.

tüm siyasi faaliyetler kısıtlanmış, ülke yönetimini Milli Birlik Komitesi devralmıştır¹⁴.

Sivil yönetime geçiş hazırlıklarının başlangıcını oluşturan anayasa çalışmaları seçim hazırlıklarını beraberinde getirmiş ve 15 Ekim 1961 tarihinde genel seçim yapılmıştır. Seçim sonuçlarına göre hiçbir parti hükûmeti kuracak oy çoğunluğa sahip olamamış ve Türkiye’de koalisyonlar dönemi başlamıştır¹⁵.

Seçim faaliyetleri, Türk demokrasi tarihinde önemli bir merhaleyi teşkil etmektedir. Bu nedenle konunun çok yönlü ve ayrıntılı bir biçimde mercek altına alınması gerekmektedir. Çalışma, yakın dönem Türk siyasi tarihinde hayli hareketli yıllar olması nedeniyle 1965-1971 arası döneme odaklanmıştır.

10 Ekim 1965 Genel Seçimi

10 Ekim 1965 tarihli genel seçimlere Adalet Partisi (AP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Yeni Türkiye Partisi (YTP), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP), Millet Partisi (MP) ve Türkiye İşçi Partisi (TİP) olmak üzere altı parti katılmıştır¹⁶. CHP, seçimlere bugüne kadar izlediği yöntemlerin dışında “*ortanın solu*” isimli yeni bir kavram ile girmiş¹⁷, çalışmalarını sosyal adalet, toprak reformu, komünizm ve faşizm ile mücadele, Kıbrıs Meselesi gibi hususlar üzerinden yürütmüştür¹⁸. AP’nin seçim vaatlerinde af, seçim sistemi değişikliği, TRT’nin özerkliği, Boğaz Köprüsü projesi¹⁹ gibi hususlar ön plana çıkmıştır. Bununla birlikte CHP’nin benimsediği yeni anlayışa karşı bir duruş sergilenmiş, bu doğrultuda yeni bir slogan belirlenmiştir. “*ortanın solu Moskova’nın yolu*”²⁰ bu slogan ile seçmene CHP’nin komünist bir çizgide ilerlediği mesajı verilmek istenmiştir. Seçim öncesi genel başkan değişikliği yaşayan CKMP, seçimlere Alparslan Türkeş liderliğinde katılmıştır. Gayelerini bütün Türkiye halkını içine alacak sosyal yardımlaşma

¹⁴ Suavi Aydın, Yüksel Taşkın, *1960’Tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2020, s.62.

¹⁵ Suna Kili, *1960-1975 Dönemi Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1976, s.178.

¹⁶ Tevfik Çavdar, *Türkiye 1968*, İzlem Yayınları, İstanbul 1969, s.12.

¹⁷ Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1965 seçimleri öncesinde partinin bir anlamda rotasını belirlediği bu anlayış ilk defa 29 Temmuz 1965 tarihinde İsmet İnönü tarafından kamuoyuna sunulmuş ve bu tarihten itibaren parti çalışmalarında, kongre ve kurultaylarında sıkça tekrar edilmiştir. Partide bu anlayışın en büyük savunucusu olarak öne çıkan isim ise Zonguldak Milletvekili Bülent Ecevit’tir. Ecevit o yıllarda kaleme aldığı eserinde, Ortanın Solunda olan bir insanın toplum ve insanlık hesabına tüm haksızlıklara karşı başkaldırması gerektiğini, tüm insanların eşit şartlarda yaşayabilmesini savunan özgür ruhlu bireylerin ortanın solu insanı olduğunu belirten Ecevit, Türkiye’de toprak reformunun gerçekleşmesi için ve Türkiye’nin hızlı bir şekilde kalkınması için gereken en önemli adımında Ortanın Solu anlayışının gelmesinde öngörmüştür. Bu anlayışın partide yeni bir oluşum olmadığını belirten Ecevit, Kurtuluş Savaşı ile başlayan ve Cumhuriyetle oluşan Türk devrim hareketinin de sol bir hareket olduğunu savunmuş ve Ortanın solunun aşırı sol ile karıştırılmaması gerektiğinin altını çizmiştir. Bülent Ecevit, *Ortanın Solu*, Kim Yayınları, Ankara 1966, s.14-27-28.

¹⁸ *Cumhuriyet*, 4 Ekim 1965, s.1.

¹⁹ *Son Havadis*, 6 Ekim 1965, s.1.

²⁰ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, İmge Kitabevi, Ankara 2008, s.153.

teşkilatı kurmak olarak açıklayan parti yönetimi, çalışan kesimin haklarının savunulmasını başlıca davaları olarak görmüştür²¹. 1965 seçimlerine, Mehmet Ali Aybar liderliğinde katılan TİP, ağırlıklı olarak işçi kesimi arasında ilgi görmüştür²². Komünizm suçlamalarının hedefi haline gelen parti²³, seçim çalışmalarını siyasi ve iktisadi bağımsızlık, toprak reformu, hayati öneme sahip sektörlerin millileştirilmesi gibi hususlar üzerine inşa etmiştir²⁴.

Partiler, seçim öncesinde düzenledikleri miting ve radyo konuşmaları ile seçmenle buluşmuş ve seçmenin oylarına talip olmuştur. 10 Ekim 1965 tarihli genel seçimler Milli Bakiye usullü seçim sistemine göre yapılmıştır²⁵. Bu seçim sistem ile oy oranı düşük partiler de mecliste temsilci bulundurma hakkını elde etmiş olacaktı.

Seçimlere katılım oranı %71,3 tür. Parti bazında sonuçlar incelendiğinde AP oyların %52,9'unu alarak sandıktan en çok oyu alan parti olarak çıkmış, onu %28,7'lik oy oranı ile CHP takip etmiştir. Osman Bölükbaşı liderliğindeki MP oyların %6,3'ünü alırken YTP'nin oy oranı %3,7 ve CKMP'nin ise %2,2 olmuştur²⁶.

²¹ *Tercüman*, 3 Ekim 1965, s.1.

²²TİP'in kamuoyu nezdinde ilgi görmesi bazı karşıt görüşlü gazetecileri endişelendirmiş olacak ki seçimlerde Türk halkının oylarını etkilemek ve oyların TİP'e kaymasını engellemek için partiye yönelik ağır suçlamalarda bulunmuşlardır. Bu suçlamalardan biri de Gazeteci Yazar Tekin Erer'den gelmiş ve aynen şunları söylemiştir: "Türkiye'de ilk defadır ki, ortanın solunda bulunan CHP'nin gayretleri, müsamahaları ve yardımlarıyla, azıtlı komünistler Türk Parlamentosuna girmek için bütün çabalarını gösteriyorlar. Başta TRT olmak üzere, Cumhuriyet, Milliyet ve Akşam gazeteleri bunların baş yardımcıları ve adeta nâşiri efkârları olmuşlardır. Bunlar sık sık toprak dağıtımından bahsetmektedirler. Herkese verecekleri bir tabutluk topraktır. Ağaları Lenin ve Stalin 60 milyon insan öldürerek birer tabutluk toprak dağıtmışlardır. Bunun dışında kimseye bir karış toprak isabet etmemiştir. Şimdi iş Türk Milletine düşmüştür. Hürriyete ve demokrasiye aşık Türk Milleti bunlara rey vermemek suretiyle tokadın en kuvvetlisini vurmalıdır. Hürriyetçiler, komünistler karşısında birleşmelidir. Hepsisi Nazım Hikmeti ilahlaştıran ve onun manevi liderliğinde toplanan, esasen Genel Başkanları da Nazım Hikmet'in öz teyzesinin oğlu bulunan bu parti mensupları, tıpkı Nazım'ın Moskova'ya vardığı gün: "Ben Sovyetler Birliği'nin çocuğuyum, beni Allah değil Stalin yarattı." Düşüncesi içindedirler." Tekin Erer, *Kızıl Tehlike*, Ak Yayınları, İstanbul 1966, s.190-191.

²³ *Son Havadis*, 5 Ekim 1965, s.1.

²⁴ *Yön*, 3 Eylül 1965, s.3.

²⁵ Milli Bakiye usulü nispi temsil sisteminde her il bir seçim çevresidir. Önce, her seçim çevresinde, geçerli oyların toplamı o seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısına bölünerek bir seçim sayısı saptanacaktı. Her seçim çevresinde, her partinin aldığı toplam oylar içinde ne kadar seçim sayısı varsa, ilgili parti o seçim çevresinde o kadar milletvekili çıkaracaktı. Bağımsız adayların seçimi kazanabilmesi için her bir seçim çevresinde en az o seçim çevresindeki seçim sayısı kadar oy alması gerekiyordu. Seçim çevrelerindeki milletvekillikleri siyasal partiler arasında yukarıda belirtilen esaslara göre dağıtıldıktan sonra, her partiye ait geri kalan geçerli "artık" (bakiye) oylar, tüm ülkeyi kapsayan "milli seçim çevresi" içerisinde toplanacaktı. Daha sonra bütün partilerin "milli seçim çevresi" içinde toplanan artık oylarının toplamı seçim çevrelerinde yapılan ilk milletvekili dağıtımından sonra açıkta kalan toplam milletvekili sayısına bölünerek milli seçim sayısı bulunacaktı. Her bir partinin milli seçim çevresi içindeki toplam artık oyları da milli seçim sayısına bölünerek açıkta kalan milletvekilleri siyasi partiler arasında dağıtılacaktı. Buna göre her bir partinin milli seçim çevresinde toplanan artık oyları içinde ne kadar milli seçim sayısı varsa ilgili parti milli seçim çevresinden o kadar milletvekili çıkaracaktı. Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği, *Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması*, C.2, İstanbul 2001, s.218-219.

²⁶ T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *12 Ekim 1969 Milletvekili Seçimi Sonuçları*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1970, s.8.

TİP ise oyların %2,83'ünü alarak Meclis'e 15 milletvekili göndermeye hak kazanmıştır²⁷.

10 Ekim 1965 tarihli genel seçimler ile Türkiye'de koalisyonlar dönemi sona ermiş ve ülkenin yönetimi Süleyman Demirel liderliğindeki AP'ye geçmiştir²⁸. Seçim sonuçları esas alındığında AP'nin yürüttüğü koalisyonsuz iktidar kampanyasının sandıktan üstün çıktığı anlaşılmaktadır. Sandıktan ikinci parti olarak çıkan CHP'de, seçim sonuçlarının faturası ortanın solu anlayışına kesilmiş, parti içi tartışmalar hız kazanmıştır. Bu durum ilerleyen yıllarda parti içi ihraçları beraberinde getirmiştir²⁹. Koalisyon hükümetlerinde yer alan YTP ve CKMP'nin oy oranları da bir önceki seçimlere kıyasla bu seçimlerde düşmüştür³⁰. Demokratik yelpazenin solunda yer alan TİP ise, ilk defa katıldığı genel seçimlerle Meclis'te temsilci bulundurma hakkını elde etmiştir.

5 Haziran 1966 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Kısmi Seçimleri

AP iktidarı ile geçen dönemde Cumhuriyet senatosu üyelerini belirlemek için yapılan senato yenileme seçimlerinin ilki 5 Haziran 1966 tarihinde gerçekleşmiştir. Seçim çalışmaları, seçim yasaklarının kalkmasının ardından siyasi partilerin düzenlediği miting ve toplantılarla başlamıştır. Bu seçimlerde de tıpkı 1965 genel seçimlerinde olduğu gibi hem AP ve hem de CHP komünizmin karşısında bir parti olduklarını vurgulayarak seçmenin karşısına çıkmışlardır. CKMP, işsizlik, hayat pahalılığı gibi sosyo-ekonomik konulara değinirken, TİP bağımsızlık vurgusu yaparak, çalışan kesimin haklarını savunmuştur. AP seçim çalışmalarına Sakarya'da başlarken³¹, CHP Kadıköy'de başlatmıştır. Genel Başkan Osman Bölükbaşı'nın İzmit'te gerçekleştirdiği açık hava toplantısıyla seçim çalışmalarını yürüten MP'nin ardından TİP ise çalışmalara Ankara'dan başlamıştır.

Miting ve kapalı salon toplantılarına seçim süreci boyunca devam eden parti liderleri, yaptıkları radyo konuşmalarıyla da seçmenin oylarına talip olmuşlardır. Bu konuşmalarda ağır bir dil kullandığı anlaşılan liderlerin hükümete olan sitem ve eleştirileri göze çarpmaktadır. Genel olarak bu eleştirilerin odak noktasını ise

²⁷ 1965 seçimlerinin ardından Türkiye İşçi Partisinden meclise giren milletvekilleri Mehmet Ali Aybar, Rıza Kuas, Muzaffer Karan, Tarık Ziya Ekinci, Sadun Aren, Yahya Kanbolat, Cemal Hakkı Selek, Adil Kurtel, Behice Hatko (Boran), Yunus Koçak, Kemal Nebioğlu, Ali Karcı, Y. Ziya Bahadınlı, Şaban Erik ve Çetin Altan'dır. Aclan Sayılğan, *Solun 94 Yılı (1871-1965)*, Mars Matbaası, Ankara 1968, s.389-390.

²⁸ *Son Havadis*, 11 Ekim 1965 s.1.

²⁹ Billhassa partinin 1966 yılında gerçekleşen 18. Kurultayında Bülent Ecevit'in partinin genel sekreterliğine seçilmesinin ardından başlayan bu tartışmalar CHP'de 8'ler olarak tabir edilen bir grubun doğmasına yol açmıştır. Turhan Feyzioğlu önderliğinde yer alan bu grubun diğer üyeleri ise Ferit Melen, Orhan Öztrak, Fehmi Alparslan, Süreyya Koç, Turhan Şahin, Coşkun Kırca, Emin Paksüt'tür. Hikmet Bila, *CHP 1919-1999*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 1999, s.227.

³⁰ 15 Ekim 1961 tarihli genel seçimler kastedilmektedir. Söz konusu partilerin bahsi geçen seçimlerdeki oy oranları YTP %13,7, ve CKMP %14,0 olarak tespit edilmiştir. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *15-10-1961 Milletvekili ve Senato Üyesi Sonuçları İl, İlçe ve Sandık Bölgeleri İtibariyle*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1962, s.2-3.

³¹ *Milliyet*, 15 Mayıs 1966 s.1.

hükûmetin söylem ve icraatlarının birbiriyle uyum göstermediği bu nedenle hükûmete duydukları güvensizlik oluşturmaktadır. Muhalefetten gelen sert tepkiler karşısında Demirel sessiz kalmamış altı ay gibi kısa süre önce iktidara gelen bir partinin haksız yere siyasi hücumlara maruz kalmasının doğru bir davranış olmadığını belirtmiştir³².

Seçim yasalarının başladığı 3 Haziran 1966 tarihine kadar çalışmalarına ara vermeden devam eden liderler, çalışmalarını tamamlayarak seçim sonuçlarını beklemeye başlamışlardır. 5 Haziran 1966 tarihli seçimler her ili bir seçim bölgesi kabul eden Milli Bakiye sistemine göre yapılmıştır. Seçime katılma oranı %56,2 dir. Seçim sonuçlarına göre, AP 35, CHP 13 senatör çıkarırken diğer partiler birer senatör çıkarabilmiştir³³. Seçime katılma oranının düşük olması 1965 seçim sonuçlarına göre AP'nin ve YTP'nin daha az oy almasına yol açarken, CHP, TİP ve CKMP'nin oylarında ise görece bir artış yaşanmıştır³⁴.

Seçimlerin ardından basın toplantısı gerçekleştiren Başbakan Süleyman Demirel seçim sonuçlarından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Türk halkının son sözü sandıkta söylediğini belirten Demirel, Milli Bakiye seçim sisteminden duyduğu rahatsızlıktan bir kez daha bahsetmiş, eğer seçimler çoğunluk sistemi esasına göre yapılsaydı partisinin daha fazla senatör çıkaracağını ifade etmiştir³⁵. Ana muhalefet lideri İsmet İnönü ise, seçim sonuçlarından ders çıkarılmasını istemiş ve irtica tehlikesine dikkat çekmiştir³⁶.

Seçim sonuçlarını gazetede köşesinde değerlendiren Mümtaz Faik Fenik'e göre, AP, ezici bir çoğunluğun oyunu almış ve sonuçlar CHP'ye adeta bir darbe vurmuştur. Seçim sonuçlarının tam da beklendiği gibi geldiğini ifade eden Tekin Erer, muhalefet partilerine ve muhalif gazetelere yönelik sert eleştirilerde bulunmuştur. AP'nin iktidara geldiği günden bu yana çeşitli iftiralara, suçlamalara maruz kaldığını belirterek seçim sonuçlarını muhalefet partileri için ağır bir hezimet olarak nitelendirmiştir³⁷. Seçim sonuçları hakkında görüş ve düşüncelerini bildiren bir diğer isim ise Abdi İpekçi'dir. Türkiye'de, parti taraftarlığının yaygın bir biçimde görüldüğünü ve bu durumun partinin kötü bir icraatını görseler dahi oylarını değiştirmeyecek kadar insanların o partiye fanatizm duymalarına yol açtığını ifade ederek, böyle bir toplumda seçim sonuçlarında dalgalanma beklemenin mümkün olmadığını altını çizmiştir. Türkiye'de oyların adeta donmuş olduğunu söyleyen İpekçi, DP ekolüne yönelmiş seçmenlerin eğilimlerinden vazgeçmeleri için en az iki

³² *Milliyet*, 22 Mayıs 1966 s.1.

³³ Ayrıntılı Bilgi için bkz. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *5 Haziran 1966 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Kısmi Seçim Sonuçları*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1967, s.23.

³⁴ Hanife Kuru, *Türk Siyasal Yaşamında Adalet Partisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 1996, s.84.

³⁵ *Akşam*, 7 Haziran 1966, s.1,7.

³⁶ *Cumhuriyet*, 8 Haziran 1966, s.1.

³⁷ *Son Havadis*, 8 Haziran 1966, s.3.

seçim döneminin geçmesinin gerekli olduğunu ifade etmiştir³⁸. Metin Toker ise, AP'nin seçimde din savunuculuğu yaparak oyları topladığına dikkat çekmiş, CHP'nin din sömürücülüğüne karşı olduğunu bir kez daha vurgulamıştır. Türk halkının dinini yaşaması için kimseye muhtaç olmadığını belirten Toker, Demirel'in Cumhuriyet'in laiklik esasına uymazsa ülkeyi iç savaşa sürükleyebileceğini ifade etmiştir³⁹.

Seçim Kanunu Değişikliği

Türkiye'de ilk defa 10 Ekim 1965 tarihli genel seçimde uygulanan Milli Bakiye sistemi sayesinde oy oranları %10'un altında olmasına rağmen birçok parti Meclis'e milletvekili gönderme hakkına sahip olmuş, bu nedenle 1965 yılında, daha fazla siyasi partiden oluşan kozmopolit yapıya sahip bir Meclis çalışmaya başlamıştır. Meclis içerisinde farklı görüş ve ideolojiye mensup partilerin bir araya gelmesi beraberinde tartışmaları ve anlaşmazlıkları da getirmiştir. 1965 yılında oyların çoğunluğunu alarak tek başına iktidara gelmeyi başaran AP ve Süleyman Demirel, en başından itibaren bu seçim sistemine karşı olduklarını belirterek bu sistemin Türk siyasi yapısına uymadığını dile getirmiştir. Meclis'teki diğer partiler ise, söz konusu seçim sisteminin düşük oy oranlarına rağmen siyasi partilere Meclis'te temsilci bulundurma hakkı sağladığı gerekçesiyle bu seçim kanununun kalması noktasında hayli ısrarcı davranmışlardır. Muhalefet kanadından gelen yoğun ısrarlar neticesinde AP hükûmeti seçim kanununda yapılmasını istediği değişikliği bir süre ertelemişse de hükûmetin bu noktadaki ısrarcı tutumu meselenin bir sonraki genel seçimlerin öncesinde çözüme kavuşturulması doğrultusundaki çalışmaları hızlandırmıştır

1968 yılının ilk aylarında Meclis içerisinde başlayan yoğun görüşmeler neticesinde 20 Mart 1968 tarihinde seçim kanunu değişikliği meclisten geçmiş⁴⁰ ve Milli Bakiye sistemi kaldırılarak yeniden D'hondt⁴¹ sistemine geçiş yapılmıştır. Yapılan bu değişiklik yalnızca iktidar partisini memnun etmiş diğer partiler ise seçim kanunu değişikliğine oldukça sert tepkiler göstermişler, bu noktada CHP ve TİP seçim kanunu değişikliğinin iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvuruda

³⁸ *Milliyet*, 9 Haziran 1966, s.1.

³⁹ *Akis*, 11 Haziran 1966, s.6-7.

⁴⁰ Seçimlerle ilgili kanunların bazı maddelerinin yürürlükten kaldırılması ve 306 sayılı Milletvekili Seçim Kanununa bazı maddeler eklenmesi hakkında kanun. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tarhan Erdem, *Anayasalar ve Seçim Kanunları 1876-1982*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1982, s.371-372.

⁴¹ D' Hondt sistemi, Belçikalı hukukçu ve matematikçi Victor d' Hondt tarafından 1878'de tasarlanmış bir nispi temsil sistemidir. Türkiye'de bu yöntem 1961'den (1965 genel seçimleri hariç olmak üzere) günümüze kadar uygulanmıştır. Bu sistemde partilerin aldıkları oylar, seçim çevresinden seçilecek milletvekili sayısına ulaşana kadar sırasıyla bölünmektedir. Bu sistemde partilerin almış olduğu toplam geçerli oylar, partilerin seçim çevresinde çıkaracağı temsilci sayısına ulaşıncaya kadar birden başlayarak sırasıyla bölünür. Bu işlem sonucu oluşan paydalar büyüklük sıralarına göre, seçim çevresinde çıkarılacak temsilci sayısına kadar sıralanır ve bu dizilimdeki paydaların ait olduğu siyasi partilerin temsilcileri seçilmiş olur. Ferhat Uslu, Name Turhan, "Seçim Sistemleri ve Parti İçi Demokrasi: Kısa Bir Analiz", *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6/2, Eskişehir 2020, s.327.

bulunmuşlardır. Ancak tüm bu değişiklik taleplerine rağmen muhalefet partilerinin seçim sisteminde beklediği geri adım atılmamış, AP hükûmetinin birçok kez Meclis'e taşıdığı bu konu hükûmetin lehine bir karar olarak kalmıştır.

2 Haziran 1968 Mahalli İdareler Genel Seçimleri ve Senato Yenileme Seçimi

Mahalli İdareler Genel Seçimleri beş yılda bir uygulanmaktadır. Bu seçimlerde Belediye Başkanlığı, Belediye Meclis Üyeliği ve İl Genel Meclis Üyelikleri seçilmektedir.

Türkiye'de 2 Haziran 1968 tarihli seçimlerde Mahalli İdareler Genel Seçimleri, Senato Seçimleri ve Milletvekili Ara Seçimleri aynı anda yapılmıştır. Seçim çalışmaları 12 Mayıs 1968 tarihinde başlamıştır⁴². Seçim kampanyaları gerek meydanlarda ve gerekse liderlerin yaptıkları radyo konuşmaları ile yürütülmüştür. AP, seçimlerde birlik beraberlik, planlı ve hızlı kalkınma vurgusu yapmış⁴³, CHP, ülke bütünlüğünü koruma, adil yönetim, toplumsal sorunların çözümü üzerine odaklanmıştır⁴⁴. Güven Partisi (GP)⁴⁵ seçim çalışmalarını sosyal adalet, hayat pahalılığı üzerinden yürütmüştür⁴⁶. TİP ise Türkiye için tek kurtuluş yolunu sosyalizm olarak açıklamış çalışmalarını bu minvalde sürdürmüştür⁴⁷.

2 Haziran 1968 tarihli Mahalli İdareler Genel Seçimlerine AP, CHP, YTP, GP, MP, TİP, CKMP, BP ve Bağımsız adaylar katılmıştır. Seçim sonuçlarına göre, Belediye Başkanlığı seçimlerinde alınan geçer oylara göre partilerin kazandıkları başkanlık sayıları şu şekilde dağılmıştır; AP, 693, CHP, 292, Bağımsızlar, 202, GP, 23, MP, 12, YTP, 9, CKMP, 7 bu sonuçlara göre yalnızca TİP ve BP belediye başkanı çıkaramamıştır. Belediye Meclis Üyeliği seçimlerinde ise AP, 9.957, CHP, 6.575, GP, 979, MP, 638, Bağımsızlar, 326, CKMP, 254, YTP, 186, TİP, 117, BP, 61 üye çıkarma hakkı kazanmıştır. İl Genel Meclis Üyeliği seçimlerinde AP, 1052, CHP, 458, Bağımsızlar, 72, GP, 65, MP, 30, BP, 19, TİP, 15, YTP, 10, CKMP, 5 üyelik kazanmıştır⁴⁸.

⁴² *Yeni Tanin*, 12 Mayıs 1968, s.1. Cumhuriyet Senatosu seçimleri münasebetiyle hem Cumhuriyet Senatosu ve hem de Millet Meclisinin çalışmalarına 10 Haziran 1966 tarihine kadar ara vermiştir. *T.C. Resmî Gazete*, 20 Mayıs 1966, S.12303, *T.C. Resmî Gazete*, 24 Mayıs 1966, S.12306.

⁴³ *Son Havadis*, 13 Mayıs 1968, s.1.

⁴⁴ *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1968, s.1.

⁴⁵ Türkiye'de 1960'ların ikinci yarısında siyasete damgasını vuran ortanın solu anlayışı, CHP içerisinde bazı anlaşmazlıkları beraberinde getirmiştir. Partinin amacından saptığı ve sosyalist bir çizgiye kaydığını düşünen 8 üye; Turhan Feyzioğlu, Ferit Melen, Orhan Öztrak, Fehmi Alparslan, Süreyya Koç, Turhan Şahin, Coşkun Kırca, Emin Paksüt partiden ayrılarak siyasi faaliyetlerine yeni bir partide devam etme kararı almışlardır. Bu doğrultuda yeni bir parti kurma girişimleri başlamış söz konusu girişimlerin neticesinde 12 Mayıs 1967 tarihinde Güven Partisi kurulmuştur. Gürcan Bozkır, *Türk Siyasal Hayatında Güven Partisi-Milli Güven Partisi-Cumhuriyetçi Güven Partisi (1967-1980)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 1996, s.63

⁴⁶ *Yeni Tanin*, 18 Mayıs 1968, s.1.

⁴⁷ *Akşam*, 27 Mayıs 1968, s.1.

⁴⁸ YSK 2 Haziran 1968 Mahalli İdareler Genel Seçimleri, <https://www.ysk.gov.tr/tr/2-haziran-1968-mahalli-i%CC%87dareler-genel-secimleri/80091>, Erişim tarih/saat 17.04.2023/21:20

AP, 2 Haziran 1968 tarihinde yapılan üç seçimde de en çok oyu alan parti olmuştur⁴⁹. Bu netice ile hem Belediye Başkanlığı ve hem de Belediye ve İl Genel Meclis'inde en fazla üye sayısına ulaşmıştır. AP'yi, ana muhalefet partisi CHP takip etmiştir. GP, Belediye ve İl Genel Meclisi üyeliği seçimlerinde AP ve CHP'nin ardından üçüncü sırada yer alırken aynı başarıyı Belediye Başkanlığı seçimlerinde gösterememiş ve dördüncü sırada yer almıştır. Bağımsız adaylar bilhassa Belediye Başkanlığı seçimlerinde sürpriz bir çıkış yapmıştır⁵⁰.

Aynı gün, 24 ilde senato seçimi de gerçekleşmiştir. Buna göre bu seçimlerde AP, %49,1, CHP, %26,8, CKMP, %2,0, GP, %9,2, MP, %6,3, TİP, %4,7 oy oranına sahip olmuştur. Bu sonuçlara göre, AP,38 CHP, 13 ve GP ve MP ise birer senatör çıkarma hakkı kazanmıştır⁵¹.

2 Haziran 1968 tarihli seçimler olaylı geçmiştir. Çıkan olaylarda 14 kişi hayatını kaybederken 39 kişi yaralanmıştır⁵². Seçim sonuçlarının kesinleşmesinin ardından bir açıklama yapan Başbakan Süleyman Demirel, 1968 seçimlerinin her birinin içerisinde farklı bir anlam barındırdığına işaret etmiş ve muhalefet partilerinin eleştirilerinin bir dayanağı olmadığına dikkat çekmiştir. Oyunu kurallarına göre oynadıklarını belirten Demirel, seçim sonuçlarından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir⁵³. Seçim sonuçlarının netlik kazanmasının ardından sonuçları değerlendiren bir diğer isim de CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit olmuştur. Bu seçimlerle partisinin oy oranlarının yükselişe geçtiğini belirten Ecevit, bu sonuçların CHP'yi yeniden ayağa kaldırdığını ifade etmiştir⁵⁴.

Seçimlerin ardından görüş ve düşüncelerini bildiren siyasetçi ve gazeteci Çetin Altan⁵⁵, seçimleri gerek içerisinde şiddeti barındırması ve gerekse katılım oranının beklenilenin altında olması açısından üzücü ve umut kırıcı olarak görmektedir. Seçim sonuçlarını partiler bazında değerlendiren Altan, bu seçimlerle birlikte AP'nin oy oranlarında düşüşün, TİP ve CHP'nin oy oranlarında ise artışın başladığına işaret etmiştir⁵⁶. Çetin Altan'ın aksine AP'nin yapılan tüm seçimlerde en

⁴⁹ Ali Eşref Turan, *Türkiye'de Yerel Seçimler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008, s. 131-132.

⁵⁰ *Cumhuriyet*, 3 Haziran 1968, s.1.

⁵¹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *2 Haziran 1968 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Kısmi Seçim Sonuçları*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1969, s.7-9.

⁵² *Hürriyet*, 3 Haziran 1968, s.1.

⁵³ Başbakan Süleyman Demirel'in seçim sonuçları hakkındaki değerlendirmelerinin tamamı için bkz. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 30-01-0-0, Yer No:16-90-3. 15.06.1968,

⁵⁴ *Cumhuriyet*, 5 Haziran 1968, s.1.

⁵⁵ Çetin Altan, 22 Haziran 1927 yılında İstanbul'da doğdu. Lise eğitimini Galatasaray Lisesi'nde, Yükseköğrenimini ise Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde tamamladı. 1959 yılında Milliyet Gazetesi'nde başladığı yazarlık faaliyetleri Devrim, Milliyet, Akşam, Hürriyet gibi gazetelerde devam etti. Siyasi faaliyetlerine bağımsız milletvekili olarak başlayan Altan, siyasi faaliyetlerine TİP çatısı altında devam etmiş 1965-1969 yılları arasında milletvekilliği yapmıştır. Çetin Altan, *Ben Milletvekili İken*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2005, s.1.

⁵⁶ *Akşam*, 5 Haziran 1968, s.3.

fazla oy oranına sahip olduğunu belirten Ahmet Kabaklı ise, seçim sonuçlarının aşırı sola bir cevap niteliğinde olduğunu düşünmektedir⁵⁷.

12 Ekim 1969 Genel Seçimi

12 Ekim 1969 tarihli genel seçimlere AP, CHP, YTP, TİP, GP, MP'nin yanı sıra CKMP'den dönüşen MHP ve kuruluş hazırlıklarını tamamlayarak ilk defa genel seçimlere katılma hakkını kazanan Birlik Partisi (BP) olmak üzere toplamda sekiz siyasi parti katılmıştır. Seçime katılan partiler aylar öncesinden seçim çalışmalarını başlatmış liderler düzenledikleri miting ve radyo konuşmaları ile seçmene seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Partiler, önceden hazırladıkları seçim beyannameleri ile seçim kampanyası müddetince izleyecekleri yol haritalarını belirlemiş ve 12 Ekim'de gerçekleşecek seçimlerde mücadele etmişlerdir. Bu seçimlere partilerden ayrı olarak bağımsız adaylar da katılmıştır⁵⁸.

AP seçim çalışmalarına parti teşkilat toplantısıyla başlamış ve seçim bildirisi yayımlamıştır. Bildiride, Hükümet in dört yıl boyunca ülke için yaptığı hizmetler ayrıntılandırılmış olup, partinin komünizm ve anayasa dışı faaliyetlere yönelik çalışmalarının daha etkili hale getirilmesi vaadinde bulunulmuştur. Laik, insan haklarına saygılı, sosyal devlet anlayışının esas alındığı bir yönetimin kurulacağını belirtildiği bildiride, üniversitelerde yaşanan olayların bir daha yaşanmaması için yeni düzenlemeler de yer almıştır⁵⁹. Seçim kampanyası boyunca birçok ilde seçmenle buluşan AP'de seçim gezilerinin büyük bir çoğunluğu Süleyman Demirel'in liderliğinde gerçekleşmiştir⁶⁰. İlk konuşmasını Erzurum'da gerçekleştiren Demirel, 1965-1969 evresinin anayasallaşma sürecini içerdiğini belirterek yaşanan sancıkların nedenini bu etkene bağlamıştır. İleride çok daha refah ve sükûnet içerisinde yaşanacak bir Türkiye vaadinde bulunmuştur. Ayrıca, muhalefete ağır eleştirilerde bulunan Demirel, rejimin sonuna kadar savunucusu olduklarını ifade etmiştir⁶¹.

Seçim çalışmalarını kapalı salon toplantısıyla partisinin İstanbul il Teşkilatında başlatan CHP, “*halktan yetki istiyoruz*” başlıklı seçim bildirgesi ile çalışmalarını yürütmüştür. Geniş kapsamlı, bütün sorunları derinlemesine ele alan ve çeşitli sorunları ve bu sorunların birbiriyle ilintilerini kavrayan bir bildirge ile seçmenin karşısına çıkan CHP, iktidara geldiği takdirde yeni bir düzen kuracağını, toprak reformunu gerçekleştirerek, çiftçilere uygun kredi imkânları sağlamayı ve

⁵⁷ *Tercüman*, 5 Haziran 1968, s.3.

⁵⁸ Aydın, Taşkın, *age.*, s.179.

⁵⁹ Kuru, *agt.*, s.102.

⁶⁰ 1969 genel seçimlerinde Adalet Partisinin seçim gezilerinde görev alan isimlerden birisi de Saadetdin Bilgiçtir. Bilgiç, toplamda 22 ili kapsayan seçim gezisine Yüksel Menderes ile birlikte çıktıklarına anılarında yer vermektedir. Saadetdin Bilgiç, *Hatıralar*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998, s.188-189.

⁶¹ Konuşmanın tamamı için bkz. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 30-1-0-0, Yer No: 47-282-2. 1.10.1969, Ardından seçim gezilerini sırasıyla Kayseri, Samsun, Eskişehir, Trabzon, Adana, İzmir, Bursa ve Konya illerinde gerçekleştirmiştir.

tarımsal üretimi arttırmayı hedeflemiş, sağlıktan eğitime, hukuktan ekonomiye kadar çok geniş alanda yapılacak çalışmaları kamuoyuna arz etmiştir⁶².

12 Ekim seçimlerine katılan diğer partiler de seçim çalışmalarına teşkilatlanma faaliyetlerini yoğun olarak sürdürdükleri seçim bölgelerinden başlamışlardır. Bu doğrultuda Yusuf Azizoğlu başkanlığındaki YTP, seçim çalışmalarını seçim bildiriyle başlatmış, ardından partinin teşkilatlanma çalışmalarının tamamlandığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki illeri içeren bir seçim gezisi programı uygulamıştır⁶³. Hazırladığı seçim beyannamesi ile seçim çalışmalarını başlatan bir diğer parti ise Hüseyin Balan liderliğindeki BP'dir. İlk defa katılacağı genel seçimle seçmen karşısına çıkmaya hazırlanan parti, ağırlıklı olarak ülkede yaşanan toplumsal olaylar üzerinde durmuş ve çalışmalarını bu paralelde sürdürmüştür⁶⁴. Aday belirleme çalışmalarının ardından seçmen ile buluşma süreci başlamış bu doğrultuda partinin teşkilatlanma çalışmalarının sürdürüldüğü iller öncelikli olarak tercih edilmiştir. GP, seçimler boyunca toplumsal ve ekonomik sorunlara vurgu yapan seçim sloganları ile 12 Ekim genel seçimlerinde seçmenin karşısına çıkmıştır⁶⁵. Partide, seçim bölgelerindeki aday listelerinin hazırlanması ile başlayan seçim süreci, yurt gezileri ve miting faaliyetleri ile sürdürülmüştür.

CKMP'den dönüşen MHP, 1969 yılının Şubat ayında düzenlenen olağanüstü kongresinde gerek il, ilçe teşkilatları bünyesinde ve gerekse gençlik ve kadın kolları bünyesinde seçim hazırlıklarına yoğun bir biçimde başlamış, ülke genelinde Genel Başkan Alparslan Türkeş'in katılımıyla çok sayıda toplantı ve miting gerçekleştirmiştir. Türkçülük ve komünizm karşıtlığının ağırlıklı olarak hissedildiği seçim çalışmalarında parti, vatanın yeniden inşası gayesi doğrultusunda hareket etmiş ve eğitim sisteminin yeniden düzenlenmesi ilkesi üzerinde durmuştur⁶⁶. İlk defa bir önceki seçimlerde Meclis'te temsilci bulundurma hakkını elde eden TİP ise 1969 seçimlerine parti içi mücadelelerin gölgesinde girmiş⁶⁷, seçim çalışmalarında sosyalizm vurgusuna ağırlıklı olarak yer vermiştir. Ülkenin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik sorunların işlendiği seçim çalışmalarında "köylüye toprak herkese iş" sloganı ile hareket edilmiştir⁶⁸.

⁶² Kili, *age.*, s.247.

⁶³ Melek Çolak, *Yeni Türkiye Partisi (1961-1973)*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 1997, s.234-235.

⁶⁴ Ali Haydar Soysüren, *Türkiye Birlik Partisi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1966-1980)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2014, s.241.

⁶⁵ 12 Ekim 1969 genel seçimlerinde Güven Partisi'nin kullandığı sloganlar şunlardır; "Gelişmemiş bölgelerin kaderini yeneceğiz", "Komünizm ve yoksullukla imanlı mücadele", "Huzur, Hürriyet, Refah", "Rejime saygı derdine ilgi", "İlk hedefimiz köy kalkınması", "Aka ak karaya kara".Bozkır, *agt.*, s.95.

⁶⁶ *Üç Hilal*, 26 Eylül 1969, s.3.

⁶⁷ Genel Başkan Aybar ve parti üst yönetimini hedef alan MDD'ci grup, aralarındaki tüm görüş ayrılıklarına rağmen partinin er ya da geç "gerçek bir sosyalist" kimliğe kavuşması için seçim öncesinde TİP'i örgüt olarak destekleyeceklerini duyurmuşlardır. *Aydınlık*, Eylül 1969.

⁶⁸ *Emek*, 6 Ekim 1969, s.1.

12 Ekim 1969 tarihli genel seçimlerde oyların %46,5'ini alarak iktidara gelen AP olmuştur⁶⁹. AP'yi takiben oyların %27,4'ünü alan CHP ise sandıktan ana muhalefet partisi olarak çıkmıştır. Feyzioğlu liderliğindeki GP, tıpkı senato seçimlerinde olduğu gibi bu seçimlerde de AP ve CHP'nin ardından %6,6 oy oranıyla üçüncü olmuştur. Seçime katılan diğer partilerin oy dağılımları ise MP %3,2, MHP %3,0, YTP %2,2, BP %2,8, TİP ise %2,7 olmuştur⁷⁰. Seçimlere herhangi bir partiden katılmayan bağımsız adaylar ise oyların %5,6'sını almıştır⁷¹. Seçimin kesin sonuçlarının gelmesinin ardından basın toplantısı düzenleyen Demirel, sonuçlardan duyduğu memnuniyeti dile getirerek partisiyle gurur duyduğunu ifade etmiştir. Düşük oy oranlı partilerin sandıktan daha güçlü olarak çıkacaklarını umduklarını belirten İnönü ise partisinin gerek oy ve gerekse milletvekili sayısı açısından gelişme kaydettiğini ifade ederek daha çok çalışacaklarını beyan etmiştir⁷².

Seçim sonuçları incelendiğinde oyların büyük bir kısmını alarak iktidara gelen AP'nin bir önceki seçimlerle kıyaslandığında oy oranının %6,4 oranında azaldığı anlaşılmaktadır⁷³. CHP ise bir önceki seçimlere kıyasla milletvekili sayısını artırmıştır. Eskiden AP'li seçmenin en çok oy aldığı bölge olan Güneybatı Anadolu'da CHP oylarındaki artış oldukça dikkat çekmekle beraber seçimlere ilk defa katılan GP diğer partiler içerisinde en fazla oy artışını sağlamıştır. Bir önceki seçimlere oranla bu seçimlerde oy oranı düşen partiler ise YTP, MP ve TİP olmuştur⁷⁴.

Seçimlere basının ilgisi büyük olmuş, seçim çalışmaları boyunca seçmenle buluşan parti liderlerinin faaliyetleri an be an takip edilerek kamuoyunun bilgisine sunulmuştur. Gazeteler, ilk sayfadan verdikleri seçim haberleri ile partilerin oy oranlarını, milletvekili sayılarını ve kesinleşen resmî sonuçları aktarmışlardır. Dönemin köşe yazarları da seçim çalışmalarını yakından takip etmişlerdir. İktidara yakınlığı ile bilinen yazarlar sonuçları olumlu karşılamış ve sonuçları AP'nin büyük başarısı olarak nitelendirmiştir. Bu düşüncede olanlardan Refik Özdek'e göre Türk Milleti sağcıdır ve bu nedenle kendisi gibi düşünen sağ bir partiyi tercih etmiştir⁷⁵.

Seçim sonuçlarının önemli bir kesimin de tepkisini çektiği anlaşılmaktadır. Bu konuda düşüncelerini bildiren Çetin Altan'a göre, seçim sonuçları ile birlikte

⁶⁹ *Son Havadis*, 13 Ekim 1969, s.1.

⁷⁰ Seçim sonuçları neticesinde meclise çıkarılan milletvekilleri sayıları ise; AP,256, CHP 143, G.P 15, M.P 6, MHP 1, TİP 2, YTP 6, BP 8 ve Bağımsızlar 13 dür. T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, *12 Ekim 1969 Milletvekili Sonuçları*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1970. s.6-7.

⁷¹ Aydın, Taşkın, *age.*, s.179.

⁷² *Cumhuriyet*, 14 Ekim 1969, s.1,7.

⁷³ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995, s.201.

⁷⁴ 1965 Genel Seçimlerinde MP, %6 oy 31 milletvekili, YTP, %3,7 ile 19 milletvekili, TİP, %2,9 ile 15 milletvekili gönderme hakkını kazanırken bu oranlar 1969 Genel Seçimlerinde bahsi geçen partiler bazında şu şekilde gerçekleşmiştir: MP, %3,2 ile 6 milletvekilliği, YTP, %2,1, 18 milletvekilliği ve TİP, %2,6 ile 2 milletvekilliği kazanmıştır. Aydın, Taşkın, *age.*, s.140, 179.

⁷⁵ *Bugün*, 13 Ekim 1969, s.3.

Türkiye’de yeni bir tartışma başlamıştır. Türkiye’deki demokrasiyi sahte demokrasi olarak tanımlayan Altan’a göre, oy çoğunluğu sosyal yapının içine tutsaktır. Bu yapı kırılmadıkça tutsaklığın sona ermesi imkânsızdır⁷⁶. Seçim sonuçlarını köşesinde değerlendiren bir diğer isim ise Doğan Özgüden’dir. Özgüden seçim sistemi değişikliğinin sonuçlara doğrudan etki ettiğini ifade etmiş ve Milli Bakiye usulü seçim sistemine yeniden dönülmesini savunmuştur⁷⁷.

1969 genel seçimleri ile ikinci defa tek başına iktidara gelen AP, ülke yönetiminde yeniden söz sahibi olmuş, yenilenen seçim sistemi ile Meclis içerisinde daha fazla milletvekili bulundurma hakkını elde etmiştir.

Sonuç

Demokrasinin temeli, irade serbestisine ve seçimlere dayanır. Türk siyasi yaşamında anayasallaşma faaliyetlerinin ardından yürütülen seçim çalışmaları ile temsil yetkisinin çoğunluğun iradesi ile belirlenmesi uygulamasına geçilmiş ve bu bağlamda seçim faaliyetleri başlamıştır.

Çok partili hayatın başlamasıyla çok sesli ve kozmopolit bir yapıya bürünen söz konusu bu faaliyetler, her ne kadar zaman zaman demokratik rejime yönelik müdahalelerle karşı karşıya kalsa da toplumsal iradenin tercihinin sivil iradeden yana tecelli etmesi neticesinde devam etmiştir.

Yakın dönem Türk siyasi tarihinde etkileri bakımından oldukça önem arz eden seçim faaliyetlerinden birisi de 10 Ekim 1965 tarihli genel seçimlerdir. Türkiye’de Milli Bakiye usullü seçim sisteminin ilk kez uygulandığı seçimlere toplamda altı parti katılmıştır. Seçmenin sandık başına gitme oranının %71,3 olduğu seçimlerde oyların %52,9’unu alarak birinci olarak çıkan parti AP olmuştur. Böylece Türk siyasi yaşamında Süleyman Demirel liderliğindeki AP yönetimi ile yeni bir sayfa açılırken aynı zamanda koalisyonlar dönemi de sona ermiştir.

AP’nin iktidarı ile geçen dönemde Cumhuriyet senatosu üyelerini belirlemek için senato yenileme seçimleri yapılmıştır. Bu seçimlerden ilki 5 Haziran 1966 tarihinde gerçekleşmiştir. Milli Bakiye usullü seçim sistemine göre yapılan bu seçimlerde en fazla senatörü AP çıkarmış, CHP’nin temsilci sayısında herhangi bir değişiklik olmadığı tespit edilmiştir. Ardından, 20 Mart 1968 tarihinde seçim kanunu değişikliği yapılmış ve Milli Bakiye usullü seçim sistemi kaldırılarak D’hondt sistemine geri dönmüştür.

Seçim sistemi değişikliğinin ardından Türkiye’de 2 Haziran 1968 tarihinde mahalli idareler genel seçimleri ve senato yenileme seçimleri aynı gün yapılmıştır. Seçim sonuçları incelendiğinde AP, Belediye Başkanlığı, İl Genel Meclisi, Belediye

⁷⁶ *Akşam*, 13 Ekim 1969, s.3.

⁷⁷ *Ant*, 21 Ekim 1969, s.3.

Meclis Üyeliği seçimleri ve senato yenileme seçimlerinde en çok oyu alan ve en fazla üye sayısına ulaşan parti olmuştur.

12 Ekim 1969 tarihli genel seçimler söz konusu seçim kanunu değişikliği nedeni ile D'hondt sistemine göre yapılmıştır. Bir önceki genel seçimlere kıyasla daha fazla siyasi partinin katılımıyla gerçekleşen seçimlerde yine bir önceki genel seçimlerle mukayese edildiğinde %6,4 oranındaki oy kaybına rağmen AP birinci parti olarak çıkmış ve Türkiye'yi ikinci defa yönetme sorumluluğunu üstlenmiştir.

Sonuç olarak, her ne kadar demokrasinin gereği olarak seçim faaliyetleri yürütülmüşse de, Türkiye'de bazı dönemlerde seçimle iş başına gelen seçimle gitmemiştir. Bunun bir örneği de bu yıllarda yaşanmış, toplumsal rahatsızlıkların ordu üst kademesinde kendini iyiden iyiye hissettirmesi neticesinde hükûmet ve parlamentoya bir muhtıra verilmiştir. Muhtıranın kamuoyuna paylaşılmasının ardından Demirel ve hükûmeti istifa etmiştir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*

Resmi Yayınlar

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü: *15-10-1961 Milletvekili ve Senato Üyesi Sonuçları İl, İlçe ve Sandık Bölgeleri İtibariyle*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1962.

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü: *5 Haziran 1966 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Kısmi Seçim Sonuçları*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1967.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı: *2 Haziran 1968 Cumhuriyet Senatosu Üyeleri Kısmi Seçim Sonuçları*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1969.

T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü: *12 Ekim 1969 Milletvekili Sonuçları*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1970.

Sürelî Yayınlar**

Akşam

Akis

Ant

Aydınlık

Bugün

Cumhuriyet

* Kullanılan tasnifler ve numaralar dipnotlarda gösterilmiştir.

** Yararlanılan gazete ve dergilerin adları ve tarihleri dipnotlarda belirtilmiştir.

Emek

Hürriyet

Milliyet

Son Havadis

Üç Hilal

Tercüman

Yeni Tanin

Yön

Kitaplar

Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995.

Akşin, Sina, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele Son Meşrutiyet (1919-1920)*, C.2, İ Cem Yayınevi, İstanbul 1992.

Altan, Çetin, *Ben Milletvekili İken*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2005.

Atatürk, Kemal, *Nutuk 1919-1927*, Yayına hzl. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2007.

Aydın, Suavi, Taşkın, Yüksel, *1960'Tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2020.

Bila, Hikmet, *CHP 1919-1999*, Doğan Kitapçılık, İstanbul 1999.

Bilgiç, Sadettin, *Hatıralar*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998.

Birand, Mehmet Ali, Dündar, Can, Bülent Çaplı, *12 Mart İhtilalin Peşesinde Demokrasi*, İmge Kitabevi, Ankara 2008.

Çavdar, Tevfik, *Türkiye 1968*, İzlem Yayınları, İstanbul 1969.

Demir, Fevzi, *Osmanlı Devleti'nde İkinci Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908-1914*, İmge Kitabevi, Ankara, 2007.

Ecevit, Bülent, *Ortanın Solu*, Kim Yayınları, Ankara 1966.

Eraslan, Cezmi ve Olgun, Kenan, *Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento*, 3 F Yayınevi, İstanbul 2006.

Erdem, Tarhan, *Anayasalar ve Seçim Kanunları 1876-1982*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1982.

Erer, Tekin, *Kızıl Tehlike*, Ak Yayınları, İstanbul 1966.

Kili, Suna, *1960-1975 Dönemi Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1976.

Öztürk, Muhsin, *27 Mayıs Devleti*, Ufuk Yayınları, İstanbul 2012.

Sayılgan, Aclan, *Solun 94 Yılı (1871-1965)*, Mars Matbaası, Ankara 1968.

Turan, Ali Eşref, *Türkiye’de Yerel Seçimler*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2008.

Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği, *Seçim Sistemi ve Siyasi Partiler Araştırması*, C.2, İstanbul 2001.

Makaleler

Çalen, Mehmet Kaan, “1909 Kanun-i Esasi Tadilatı”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2/4, Edirne 2012, s. 129-140.

Olgun, Kenan, “Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından 1950’ye Genel Seçim Uygulamaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 27/79 Ankara 2011, s.1-36.

Öngüç, Bahar, “1912 Seçimleri: Demokratik Seçim İlkeleri Işığında Kısa Bir İnceleme”, *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7/2, Eskişehir 2021, s.307-323.

Uslu, Ferhat, Turhan, Name, “Seçim Sistemleri ve Parti İçi Demokrasi: Kısa Bir Analiz”, *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 6/2, Eskişehir 2020, s.313-338.

İnternet Kaynakları

YSK 2 Haziran 1968 Mahalli İdareler Genel Seçimleri, <https://www.ysk.gov.tr/tr/2-haziran-1968-mahalli-i-%CC%87dareler-genel-secimleri/80091> Erişim tarih/saat 17.04.2023/21:20

Tezler

Bozkır, Gürcan, *Türk Siyasal Hayatında Güven Partisi-Milli Güven Partisi-Cumhuriyetçi Güven Partisi (1967-1980)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 1996.

Çolak, Melek, *Yeni Türkiye Partisi (1961-1973)*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 1997.

Demir, Şerif, *Türk Siyasal Tarihinde Adnan Menderes*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2009.

Kuru, Hanife, *Türk Siyasal Yaşamında Adalet Partisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 1996.

Soysüren, Ali Haydar, *Türkiye Birlik Partisi’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1966-1980)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2014.

Ünal, Suzan, *1923 ve 1927 Seçimleri*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2012.